

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ.

В статті проаналізовано проблеми формування професіоналізму майбутнього педагога в умовах інклюзивної освіти. Актуалізовано теоретико-методологічні засади порушеної проблеми та обґрунтовано практичну спрямованість теоретичних знань та практичних умінь організації корекційно-виховної роботи з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку в умовах інклюзивної освіти.

Ключові слова: професіоналізм, педагог-дефектолог (асистент дитини), теорія та практика корекційно-виховної роботи, підготовка педагога.

Постановка проблеми. Посилення уваги до індивідуального розвитку особистості, визнання гуманістичних засад освіти як найбільш відповідних принципам правової держави є однією з передумов повноцінного залучення дітей з вадами психофізичного розвитку у систему суспільних відносин.

Винятково важливого значення при цьому набуває інклюзивне навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Аналіз наукових досліджень. Керуючись Конвенцією про права інвалідів (2006 року); Конституцією України; Законами України “Про освіту”, “Про загальну середню освіту”, “Про дошкільну освіту”, “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні”, “Про захист персональних даних”; актами Президента України, Кабінету Міністрів України; наказом Міністерства освіти і науки України від 23.07.13 № 1034 “Про затвердження заходів щодо впровадження інклюзивного навчання в дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2015 року”; листом Міністерства освіти і науки України від 08.08.13 № 1/9-539 “Про організаційно-методичні засади забезпечення права на освіту дітям з особливими освітніми потребами” та наказом Міністерства освіти і науки України від 06 лютого 2015 року “Про затвердження Порядку комплектування інклюзивних груп у дошкільних навчальних закладах” можемо стверджувати, що сучасна модель інклюзивної освіти – це надання допомоги всім дітям, які мають особливості психофізичного розвитку.

Проблема інтегрованого (інклюзивного) навчання й виховання дітей з особливими потребами в загальноосвітніх закладах стала предметом вивчення вітчизняних та зарубіжних психологів і педагогів, серед яких В.Бондар, Л.Дробот, В.Засенко, Т.Ілляшенко, А.Колупаєва, В.Синьов, Т.Скрипник, Н.Стадненко, О.Таранченко, В.Тарасун [1].

Сучасні дослідження спеціальної педагогічної та психологічної наук вказують на необхідність практичної побудови різноманітних педагогічних моделей інклюзивного навчання дітей з різними типами дизонтогенезу (М.Безруких, О.Ганеєв, С.Єфімова, Т.Ілляшенко, Г.Кумаріна, Н.Ліфінцева, Н.Стадниченко, В.Тарасун) [5]. В минулі роки спеціальні дослідження щодо психолого-педагогічного супроводу інклюзивного навчання в Україні майже не проводилися, системного розгляду психологічної та педагогічної підтримки навчання дитини з психофізичними вадами в умовах закладів освіти не здійснювалось. Окрім того, інклюзивне (інтегроване) навчання в Україні сьогодні має переважно стихійний характер та потребує розробки відповідних науково-теоретичних засад його впровадження.

Науковці та практики (В.Бондар, В.Засенко, А.Колупаєва, І.Мамайчук, С.Миронова, В.Назарина, Т.Сак, В.Синьов, Л.Шипіцина) зосереджують увагу на неоднозначності підходів до вирішення проблеми інклюзивної освіти, на певних труднощах залучення дітей з вадами розвитку до загальноосвітнього середовища, зокрема: наявність психофізичних порушень, які ускладнюють навчання, упереджене ставлення до дітей з боку соціального оточення; на відсутності відповідного навчально-методичного забезпечення, й, що найважливіше, медико-психолого-педагогічного супроводу дитини [3].

Соціальна ситуація розвитку дітей з психофізичними вадами визначається не лише наявністю порушень у дітей, а й ставленням до них соціального оточення.

У психолого-педагогічній спеціальній літературі [1; 4; 5] окреслено умови забезпечення ефективного інклюзивного навчання дітей з особливими потребами: раннє виявлення і корекція вад розвитку; психологічна та педагогічна підготовка дитини та її батьків до навчання спільно зі здоровими однолітками; розробка методики інтеграції дитини з психофізичними вадами в залежності від виду дизонтогенезу; співпраця з батьками, надання їм спеціальних дефектологічних знань, педагогічної, психотерапевтичної і консультативної допомоги; відповідна підготовка педагогів загальноосвітніх закладів; створення спеціальних умов у групі, класі, школі; підготовка колективу дітей та дорослих до взаємодії з особливою дитиною.

Розумовий, емоційний та соціальний розвиток дітей з психофізичними вадами безпосередньо залежить від позитивного ставлення до них, їх розуміння і прийняття вчителями, батьками й здоровими дітьми [5; 6]. В.Гудоніс, М.Баркаускайте виявили, що успіх інтеграції понад усе залежить від ставлення педагогів і батьків до дітей із особливими освітніми потребами [2]. Вихідним для констатування проблеми у практиці є висновок, що стосунки вчителів, дітей з психофізичними вадами та їх однолітків є надзвичайно важливим для розв'язання завдань інтеграції дітей в умови звичайного освітнього закладу.

Відтак, ключовим аспектом успішного впровадження інклюзивної освіти є формування професіоналізму майбутнього педагога в умовах інклюзії.

Мета статті. Проаналізувати та обґрунтувати теоретико-методологічні засади формування професіоналізму педагога в умовах інклюзивної освіти.

Виклад основного матеріалу.

Сучасні підходи до освіти дітей з проблемами у розвитку дозволяють розглядати спеціальну підготовку майбутнього педагога як невід'ємну складову освітнього простору. Важливою умовою підготовки майбутнього педагога стає комплекс спеціальних психолого-педагогічних, анатоμο-фізіологічних знань, умінь та навичок, особистісних якостей, стратегій і тактики поведінки, стереотипів й установок, які дозволяють запроваджувати й використовувати ефективні педагогічні технології навчання й виховання різних категорій дітей з особливими потребами.

Як доводить практика запровадження інклюзивного навчання в Україні, педагоги, які звикли впродовж років працювати за налагодженою системою, апробованими навчальними планами, виявилися не готовими до нових вимог, які ставить перед ними інклюзивна освіта. Чільне місце посідає спеціальна підготовка та знання особливостей розвитку, навчання і виховання учнів з особливими освітніми потребами.

Також важливе є психологічна підготовка педагогів до роботи з такою категорією дітей. Першочерговою є мотиваційна та особистісна готовність педагога сприймати дитину з вадами психофізичного розвитку як повноправного члена

колективу. І саме від цієї готовності в кінцевому результаті залежатиме успіх соціальної адаптації дитини.

Позитивна налаштованість на успіх є запорукою доброго результату у будь-якій діяльності. Педагог є авторитетом, носієм суспільної думки, під впливом якого формуються установки, переконання та подальша поведінка дітей, а відтак і батьків. Отож якщо у дорослого відсутнє упереджене ставлення та негативні соціальні установки до дитини з особливими освітніми потребами, якщо він позитивно сприймає до перебування її серед здорових однолітків і створює умови для сприятливого соціально-психологічного клімату у колективі, то відповідно це позитивно впливатиме і на ставлення решти до такої дитини.

Інклюзивний підхід в освіті покликаний сформувати позитивну педагогічну мотивацію вчителів і вихователів, стерти негативні стереотипи та установки, які заважають сприймати “особливу дитину” як цілісну особистість, повноцінного члена суспільства.

Вивчення стану даної проблеми призвело до необхідності багатоаспектного дослідження діяльності педагога ДНЗ та ЗШ I ступеня, вироблення науково-обґрунтованих вимог до спеціаліста й процесу його формування.

Вивчивши та проаналізувавши педагогічну діяльність, навчально-виховний процес у ВНЗ, ми узагальнили систему підготовки педагога до роботи з дітьми з проблемами розвитку.

У корекційно-виховній роботі чільне місце посідають не окремі засоби корекції та методичні прийоми, а особистість педагога, тобто педагогічно спрямована сукупність соціальних, емоційно-вольових та характерологічних якостей. Відтак нами виокремлено характерологічні особливості, що визначають соціальну та професійно-педагогічну спрямованість особистості педагога-дефектолога, до яких належать: по-перше – соціальні потреби: потреба спілкування з дітьми, колегами; потреба оволодіння педагогічними знаннями, вміннями, навичками; потреба у проведенні корекційно-виховної роботи з дітьми та педагогічних дослідженнях; потреба в самоосвіті, професійному самовихованні; естетичні потреби.

По-друге – риси характеру, які відображають соціальну й професійно-педагогічну спрямованість: громадянськість, соціальна активність, захопленість професією, творчість у педагогічній роботі, впевненість у результативності корекційно-виховної роботи, відповідальне ставлення до своїх педагогічних обов’язків, професійна працездатність; – риси характеру, які відображають ставлення до вихованців та до людей загалом, а саме: доброта, любов до дітей, гуманізм, порядність, емпатія, справедливість, чесність, вимогливість, тактовність, товариськість; – індивідуальні, вольові та емоційні риси характеру: уважність, спостережливість, кмітливість, продуктивна пам’ять, критичність мислення, глибина, широта, логічність, прогностичність думки, педагогічна допитливість, творча уява, цілеспрямованість, наполегливість, рішучість, дисциплінованість, витриманість, власна організованість, ініціативність, рівноваженість, емоційно-моторна стійкість, стійкість емоцій, емоційна виразність.

По-третє – професійні якості: педагогічний такт та майстарність, освіченість, новаторство, самопрезентація.

Для проведення результативної корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами педагог має володіти певним обсягом різноманітних знань – професійні знання.

Фундаментом професійно-теоретичної підготовки вчителя є знання загальної педагогіки та психології, адже розвиток і виховання будь-якої дитини відбувається за

загальними закономірностями, що властиві усім дітям однаковою мірою. Відтак спеціалісту-дефектологу слід використовувати досвід, накопичений загальною, дошкільною та віковою педагогікою.

Не менш суттєвою для сучасного педагога є загальна дефектологічна підготовка, яка передбачає перш за все знання основ з природничих та медичних наук. З курсу медико-біологічної підготовки спеціаліст-дефектолог отримує знання: основні закономірності вікового анатомо-фізіологічного розвитку дітей дошкільного та молодшого шкільного віку; теоретичні й природничо-наукові основи та засоби гігієнічного виховання дітей; анатомію й фізіологію нервової системи; основні захворювання нервової системи та сучасні методи їх лікування; проблеми зв'язку невропатології й дефектології; методи реабілітації дітей з різноманітними порушеннями розвитку; причини виникнення, прояву та закономірності перебігу психічних захворювань, методи їх профілактики, лікування та організації допомоги; причини і патогенез захворювань, класифікації мовленнєвого недорозвитку, клініко-педагогічну характеристику дітей-логопатів; засоби медичної допомоги дітям у спеціальних закладах; основні положення про реабілітацію та соціально-трудова адаптацію дітей з особливими потребами; будову, розвиток та патологію органів слуху, зору і мовлення та засоби профілактики й лікування захворювань даних органів; про роль ДНЗ у забезпеченні психічного здоров'я та розвитку дітей, значення дитячих захворювань та інфекційних захворювань; профілактику захворювань і догляд за дітьми; надання першої медичної допомоги у нещасних випадках та їх профілактику в ДНЗ та початковій школі.

У галузі загальної, вікової та дошкільної педагогіки й загальної, вікової та педагогічної психології особливе місце відведено формуванню знань закономірностей основних психічних процесів; розвитку й соціального формування особистості; індивідуально-психологічних особливостей дитини на різних вікових етапах; сукупностей, мети, завдань, форм та методів дошкільного та шкільного навчання й виховання; основних напрямків та перспектив розвитку освіти та педагогічної науки; методів науково-педагогічного опису й аналізу педагогічних фактів, явищ, процесів.

Особливе місце у системі знань педагога-дефектолога (асистента дитини (учителя) – це педагог, який має вищу педагогічну освіту, отримав знання щодо роботи в умовах інклюзії, забезпечує результативність та якість своєї роботи, фізичний та психічний стан здоров'я якої дозволяє виконувати професійні обов'язки у навчальному закладі) займають спеціальні дефектологічні навички, яких майбутні спеціалісти отримують вивчаючи курси спеціальної психології та педагогіки, певних методик, логопедії, а саме: структуру та особливості процесу аномального розвитку; основи навчання та виховання дітей з психофізичними вадами; закономірності розвитку психіки дітей з особливими потребами; теоретичні основи корекційно-виховної та освітньої роботи з ними; мету, завдання, зміст, засоби, причини; методи психолого-педагогічної діагностики; засоби та методи корекції пізнавальних процесів та формування особистості дошкільників та молодших школярів; форми та методи роботи з підготовки дітей до навчання в спеціальній та ЗШ I ступеня; зміст та форми роботи з батьками та громадськістю; історію розвитку теорії та практики дефектології та логопедії; методи аналізу ефективності корекційно-виховної роботи; принцип та прийоми збору, систематизації, узагальнення та використання інформації, проведення наукових досліджень та методичної роботи зі спеціальності; зміст програми для спеціальних дошкільних та шкільних закладів та особливості методики навчання та виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку; специфічні аспекти методики роботи з ними за такими напрямками: розвиток мовлення й основи

логопедії; організація та корекція ігрової діяльності; ознайомлення дітей з природою; формування образотворчої діяльності та вміння конструювати; фізичне виховання та корекція порушень рухів; формування елементарних математичних уявлень; організація трудової діяльності; логоритміка; методика роботи з дітьми з психофізичними вадами; основи інклюзивної освіти.

Проте для людини будь-якої професії недостатньо отримати знання, важливо ще й вміти їх застосовувати на практиці – професійні вміння.

Вміння, необхідні майбутньому педагогу в умовах інклюзивної освіти, ми згрупували у залежності від компонентів його педагогічної діяльності.

Діагностична діяльність: вміння спостерігати за дитиною, динамікою її розвитку; вміння користуватися методами психолого-педагогічної діагностики; визначити ступінь і структуру дефекту у розвитку дитини; відокремлювати первинну ознаку аномального розвитку від вторинних та побічних відхилень; виявляти рівень актуального й зону найближчого розвитку дитини; адекватно сприймати та розуміти психіку дитини.

Орієнтаційно-прогностична діяльність: вміння проектувати напрямки корекційно-виховної роботи із дошкільниками та молодшими школярами з урахуванням індивідуальних та діагностичних особливостей; передбачати результат корекційно-виховної роботи; прогнозувати процес розвитку особистості розумово відсталої дитини; передбачати поведінку дитини в різних ситуаціях; прогнозувати перспективи розвитку колективу розумового відсталих дошкільників.

Конструктивно-проектувальна діяльність: вміння планувати зміст корекційно-виховної роботи; добирати засоби корекції, форми та методи роботи з дітьми; проектувати власну педагогічну діяльність; реалізувати поставлену мету та завдання; моделювати педагогічні ситуації.

Організаційна діяльність: вміння комплектувати групу дітей; організувати навчально-виховний процес; керувати поведінкою та діяльністю дитини, зокрема на основі індивідуального підходу; обладнати приміщення групи, кабінету; створювати програми та посібники для роботи; вести профілактичну й пропагандистську роботу з батьками.

Інформаційно-пояснювальна діяльність: вміння працювати зі спеціальною літературою; добирати та інтерпретувати навчальний матеріал; послідовно, логічно, доступно будувати пояснення, виступ; виділяти основні дидактичні одиниці, формувати систему знань у дітей; використовувати технічні засоби навчання, наочність, елементи програмованого навчання; надавати необхідні відомості поза заняттями.

Комунікативно-стимулююча діяльність: вміння встановлювати стосунки з дітьми, колегами, батьками; спонукати дітей до діяльності, говорити доступно, логічно, чітко й виразно; формувати у дітей стійкий інтерес до занять, праці.

Аналітико-оцінювальна діяльність: вміння аналізувати педагогічні ситуації; володіти формами обліку та контролю: за динамікою розвитку дитини, ступенем засвоєння матеріалу дітьми, їх рівнем оволодіння навичками, їх діяльністю; аналізувати роботу колег та власну діяльність; співставляти власний досвід із педагогічною теорією.

Дослідницько-творча діяльність: вміння збирати, опрацьовувати і використовувати педагогічну інформацію, яка залучається для вирішення професійних завдань; співставляти відомості із різних джерел, набувати нових професійно-значущих знань; орієнтуватися у випуску спеціальної літератури з даного профілю; проводити експери-

ментальну роботу з пошуку та розроблення нових методик, посібників, засобів корекції.

Деякі із вищезначених вмінь можна віднести до загальнопедагогічних, пов'язаних з діяльністю будь-якого педагога. Проте існують і спеціальні, які стосуються тільки праці педагога у роботі з дитиною з ООП, а саме: вміння складати та адаптувати програми відповідно особливостей розвитку дитини; проводити корекційно-виховну роботу з дітьми й застосовувати сучасні новітні технології в процесі роботи.

У діяльності педагога важливими є знання методолого-теоретичних, експериментально-діагностичних, прикладних проблем, дискусійні питання, перспективні напрямки досліджень сучасної спеціальної освіти; генезис вищих психічних функцій; методи діагностики й корекції психічного розвитку дітей. Вміння знаходити аргументацію теоретичних положень і будувати структурно-логічні схеми; застосовувати конкретні експериментально-діагностичні методики; прогнозувати тенденції розвитку дітей на основі експериментальних матеріалів.

Отож, окрім вищевказаних загальнокорекційних вмінь (вміння прогнозувати корекційно-виховну роботу, передбачати її результати тощо), вчитель має володіти такими окремими вміннями, які сприяють корекції психічних процесів дитини, її діяльності та поведінки. А саме: не допустити виникнення побічних дефектів; створювати умови, які сприяють мобілізації та підтримці уваги дітей; використовувати прийоми та засоби формування довільної уваги; формувати перцептивні дії; забезпечити засвоєння дітьми системи сенсорних еталонів; добирати об'єкти спостереження для найбільш повної корекції сприймання; організувати плановане спостереження; формувати у дітей навички обстеження об'єкта; коригувати співвідношення образу та слова; формувати образи-уявлення; розвивати здатність до встановлення взаємозв'язку образів; коригувати просторові уявлення та орієнтацію; коригувати різні види відчуттів через організацію практичної діяльності; формувати усвідомлене запам'ятовування; формувати елементи довільної пам'яті на основі розвитку значимих інтересів, самостійної діяльності, оцінки її результатів; добирати посильні завдання, відпрацьовувати способи їх виконання дітьми та прийоми контролю; організовувати самостійне виконання дітьми завдань на рівні предметних, образних, розумових дій із метою корекції оперативної сторони мислення; формувати особистісні компоненти мислення: мотивацію, критичність, цілеспрямованість; формувати дії із знаряддями та способи виконання практичних завдань методом проб з метою корекції наочно-дійового мислення; формувати наочно-образне мислення; формувати елементарне логічне мислення: причинно-наслідкові зв'язки, взаємозалежності тощо; створювати умови для мовленнєвого розвитку дітей; відпрацьовувати мовленнєві засоби у різних видах практичної діяльності; коригувати основні функції мовлення: комунікативну, пізнавальну, регуляції діяльності; коригувати фонетичні недоліки мовлення; формувати граматичну й лексичну системи мовлення; формувати цілеспрямованість; формувати перенесення минулого досвіду в нові умови; коригувати та формувати усі види навичок (рухові, інтелектуальні, сенсорні, поведінки, спілкування тощо); створювати умови для виникнення ігрових дій; навчати діям з предметами, знаряддями та іграшками; створювати позитивне ставлення до гри; навчити об'єднувати розрізнені ігрові дії у сюжет; формувати планування та словесний звіт про гру; формувати вміння створювати уявні ситуації; цілеспрямовано керувати грою; коригувати ігрову діяльність кожної дитини; формувати інтерес до трудової діяльності, прийомів праці, результату роботи; формувати елементи трудової

діяльності; формувати види образотворчої діяльності; формувати інтерес до образотворчої діяльності, потребу в ній; створювати режим рухової активності (для корекції фізичного розвитку дітей); здійснювати систему корекційно-виховних заходів, спрямовану на розвиток основних рухів, фізичних якостей та на попередження вторинних відхилень у фізичному розвитку дітей; формувати емоційно-моральний досвід; коригувати поведінку дітей; формувати моральні якості; формувати первинні уявлення про моральні норми та потребу діяти у відповідності з ними; організовувати корекційну роботу як цілісну систему педагогічних впливів.

Однак як у кожній професії у праці педагога в умовах інклюзивної освіти є й професійні недоліки, які узагальнено на основі аналізу педагогічної діяльності та опитування спеціалістів, а саме: підвищена напруженість нервової системи; робота з неблагополучними сім'ями; небезпека зниження інтелектуального рівня розвитку. Сюди можна віднести також недостатню зацікавленість громадськості, батьків проблемою дошкільної та й шкільної освіти дітей з ООП.

Висновки. Такий підхід до означеної проблеми не є найбільш повним описом моделі підготовки майбутнього педагога в сучасних умовах інклюзії, однак може слугувати орієнтиром у процесі професійно-педагогічної підготовки майбутнього спеціаліста, у системі профорієнтаційної роботи, у процесі вдосконалення кваліфікації працюючих спеціалістів. Надалі вважаємо доцільним обґрунтувати та описати діяльність асистента у навчально-виховному процесі загальноосвітнього закладу.

1. Вавіна Л., Засенко В., Колупаєва А., Сак Т., Софій Н., Таранченко О. Діти з особливими потребами у загальноосвітньому просторі: початкова ланка. – 2004. – 152 с.
2. Денисова О. А., Поникарова В. Н., Леханова О. Л. Стратегия и тактика педагогов инклюзивного образования / О. А. Денисова, В. Н. Поникарова О. Л. Леханова // Дефектология. – 2012. – № 3. – С. 81–89.
3. Елен Р. Даниелс і Кей Стаффорд. Створення інклюзивних класів (програми собистісно зорієнтованої освіти дітей від 0 до 10 років “Крок за кроком”) // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: Науково-методичний збірник / Ред. кол. Н. Софій, І. Єрмаков та ін. – К.: Контекст, 2000. – С. 308–318.
4. Миронова С., Завальнюк О. Ставлення студентів і педагогів до проблем інклюзивної освіти дітей з порушеннями психофізичного розвитку / С. Миронова, О. Завальнюк // Дефектология. – 2011. – №1. – С. 8–11.
5. Савчук Л. Компетентнісний підхід у підвищенні кваліфікації педагогів до запровадження інклюзивної моделі навчання дітей з ООП / Л. Савчук // Нова педагогічна думка. – 2010. – №1. – С. 98–101.
6. Синьов В., Бондар В. Тищенко В. Чи приживеться північноамериканська модель інклюзії? / В. Синьов, В. Бондар, В. Тищенко // Рідна школа. – 2012. – № 8-9. – С. 20–27.

In the article the problem of formation of future teacher professionalism in terms of inclusive education. Updated theoretical and methodological principles and problems raised reasonably practical orientation of theoretical knowledge and practical skills of organization of correctional and educational work with children of preschool and primary school age in terms of inclusive education.

Key words: *professionalism, teacher-defectologist (assistant child), theory and practice of correctional and educational work, teacher training.*